

Cigány Tanulmányok

Olyan könyvekről, inkább füzetekről írok, melyekről szólva az objektivitásnak még a látszatát sem tudom – s nem is kívánom – megtartani. A Pécsi Tudományegyetem Romológia Szemináriumának (2001. január 1-től Tanszék) sorozatáról van ugyanis szó.

A sorozatszerkesztő, Cserti Csapó Tibor pedig kollégám és barátom, s bár az általunk művelt tudományterületek alig-alig érintkezők (irodalomtudomány, illetve regionális és népességföldrajz, kisebbségi jog), nagyszerű interdiszciplináris territóriumot jelöl a ciganológia.

A Cigány Tanulmányok/Gypsy Studies első darabja alig néhány hónapja látott napvilágot, magán hordozva az efféle sorozatelsők hibáit, gyengeségeit. Ez korántsem tartalmi elemekben érhető tetten: sokkal inkább a Magyarországon olyannyira jellemző pénztelenség az, amely nem teszi lehetővé egy tipográfiájában igényesebb sorozat elkészítését.

A sorozat eddig megjelent két kötetéről – Nagy Pál: 'Cigánypercek Magyarországon I.', Cserti Csapó Tibor: 'A nemzetközi és hazai kisebbségvédelemről' – már csak azért is indokolt közös recenzióban megnyilatkozni, mert tématerületük és beszédmódjuk is közeli. A Nagy Pál-dolgozat történeti-diakrón leírása a joggyakorlatnak, jogalkalmazásnak, míg Cserti Csapóé a jelen törvényi szabályozásának (a kisebbségi jogoknak) az áttekintése. Míg az egyik hangsúlyozottan a praxis oldaláról közelít, a másik a jogi szabályozást magát tekinti leírandó eseménynek.

Nagy Pál munkájából résztanulmányokat már közölt az Amaro Drom, s persze nem feledkezünk meg a szerző 'A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában' címmel 1998-ban megjelent könyvéről. E könyv abban a tekintetben mindenképpen hangsúlyos, hogy a kutatás attitűdje, irányultsága és módszertana ott tud markánsan megragadhatóvá és leírhatóvá válni. A füzeteknek legnagyobb erénye inkább az, hogy a még munkafázisban levő kutatástól olyan részösszefoglalást követel meg, amely a kutatás szempontjából (is!) hasznos: rákényszeríti a szerzőt/kutatót az új kérdések föltételére, olyan írásmódot követel, amelynek domináns modalitása a kérdő s nem a kijelentő lehet. Mondhatnánk úgy is: a szerzőt újraolvasni kényszeríti.

Nagy Pál megkísérli a levéltári anyagok segítségével földolgozni (ez enumerációt és értelmezést is jelent) az 1506/1534–1715 közötti majd kétszáz év peranyagait. A dolgozat szemlélődő pontja itt jelölhető ki: mi történt (vagy mi nem) a periratok tanúsága szerint? Hogyan konstruálható a levéltári adatokkal a múlt: a cigányság múltja, s hogyan mutatkozik meg benne a nem-cigány többség? Azaz: a 18. századtól bizonyonnyal lekövethető előítéletesség és a 19. század (romantika és szimbolizmus) idilli-misztikus cigányképe, mely a ma köz- és tudományos gondolkodásának kétes fundamentumát adja, a Nagy Pál-i kontextusban miként értelmeződik?

A „viszony” (cigány-gázsó) leírására tesz kísérletet a dolgozat első, 'Konfliktusforrások, konfliktushelyzetek' című fejezete: „A 17. században még nincs nyoma, a 18. századi forrásokból azonban egyértelmű, hogy a cigányok egyenrangúságának (tulajdonképpeni rituális tisztaságának) kétségbe vonása gyakran okozott összetűzéseket”, mely a korabeli peranyagok narratívájában úgy artikulálódik, „mintha a cigányok ok nélkül keresték a bajt”. A peranyagokban megjelenített konfliktusok nem csupán cigány/nem-cigány oppozíciójában vannak jelen. Hiszen „sokkal gyakrabban fordulnak elő cigányok

a büntetés-végrehajtásban (hóhérok) és a bűnözők üldözőiként” a 16. században, s ez a szerző szerint inkább megoszthatta a cigány közösséget. Az is kiderül a dokumentumokból, hogy „a cigányok egymás közötti ügyekkel is a magisztrátus elé kerülhettek”, amely nyilván a Romani Kris romanticizált kontúrajait rajzolja át némileg. A peranyagokban megjelenő leggyakoribb bűnesetek a magántulajdon elleni vétségek (lopás, rablás, lótolvajlás), illetve az erőszakos cselekmények (verekedések, gyilkosságok). Ám fontos megjegyeznünk, cigányok nem csupán elkövetőként, hanem sértettként is szereplőivé válnak a peranyagoknak.

A kötet további öt fejezetben kísérli meg áttekinteni a rendelkezésre álló peranyagokat. Jellemzően leíró attitűddel számol be „Az első ismert magyarországi cigányper”-ről, melynek tudománytörténeti érdekessége az, hogy a hazai kutatások említés nélkül hagyták eladdig, miközben a külföldi szakirodalomnak gyakori hivatkozása ez (*Colocci-tól Fraserig*). Az eset különös kontextusa, hogy föltehetőleg az első elhíresült koncepció pere is a magyar joggyakorlatnak. Innen jutunk el az egzotikum-misztikum-legenda lehetőségével kecsegtető zárófejezetekig (Vajdák, klánok, vérbosszú’, illetve „Boszorkányok, bűbajosok, varázslók’). A szöveg megmarad a levéltári tényanyag ismertetésénél, de jellemzően jelentésszerű/seményes interpretációjánál. (A tudományosság korlátain innen: inkább a vajdaság intézményének, a vajdák és családjaik egymáshoz való viszonyának deskripciója, semmint a múlt vértócsáiban gázoló kalandregény, amit olvasunk.)

A pitonissákról szóló fejezet talán legkülönösebb cigánypere olyan eset, melyben sem alperesként, sem felperesként nem vesz részt cigány személy. Ugyanakkor a boszorkánysággal vádolt asszony magát úgy próbálja menteni, hogy perbe vonja a város egyik cigány családját, számítva az ezek szerint minden bizonnyal már létező előítéletes joggyakorlatra... Mégis az anekdoták azok, melyek az olvasót elsőként megragadják a jelen történeti háttér kontextusában: pontosabban az anekdota lehetőségei.

A „Cigány tanulmányok” sorozatának másik kitűnő kötetében Cserti Csapó Tibor áttekinti a huszadik század kisebbségi jogalkotását, a nemzetközi és magyar törvényi szabályozást, s végső soron annak érdemeit és hiányait értő módon mutatja meg. A kötet markánsan két nagyobb egységre bomlik. „A nemzetközi kisebbségvédelem fontosabb lépései” megkísérel történeti (hangsúlyozottan nem kronológiai, hanem alakulástörténeti) áttekintést adni, mely a kisebbség-fogalom (minority) definíció-történetén keresztül jelöli ki azt az elméleti-nyelvi problémaegyüttest, mely a jogalkotás ontológiájában voltaképp máig jelen van. Ezt követően (és ezzel egybejárva) a törvényi szabályozás egyre táguló, ugyanakkor egyre inkább konkretizáló gyakorlatát tekintjük végig, kötvé ezeket a kisebbségvédelmi szabályozást életre hívó és azt reprezentáló nemzetközi intézményekhez. A fejezetet záró „Összegzés” nem didaktikus összefoglalás, inkább kételyek és kétségek megfogalmazása, a jogalkotás folyamatszerűségére és állandó újragondolásra irányítva a figyelmet.

A második rész („A nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak biztosítása Magyarországon az 1993. évi LXXVII. törvény alapján”) a törvényszöveg olvasása: értelmezi az eredeti szöveget, annak megfelelően rendezve. A tartalmi kivonatolásnál annyiban többet nyújt, hogy megőrzi az eredeti törvényszöveg illúzióját: nyelvi/stiláris jegyeit, ugyanakkor kényesen ügyel arra, hogy a „jognyelvben” járatlanok ne tévedjenek el a sorok és szavak útvesztőjében. A záró egység pedig kitér (legalább a teljesség megközelítő igénye nélkül fölillantva) a gyakorlati megvalósítás (jogszabály-alkalmazás) problematikájára.

A sorozat kötetei ideális olvasót is jelölnek maguknak: egy üres (üresedő) zsebű egyetemistát, aki éhes (a tudásra is), és aki kérdezni akar, nem csupán válaszokat kapni.

NAGY Pál: *Cigányperek Magyarországon I.* Pécs, 2000.

CSERTI CSAPÓ Tibor: *A nemzetközi és hazai kisebbségvédelemről.* Pécs, 2000.